



Cuprins

Mulțumiri / 7

Cuvânt înainte: lămuriri, justificări, delimitări / 9

Introducere / 13

PARTEA I: Teoria / 19

Capitolul 1: Justificări ale libertății academice / 21

- 1.1. Trei argumente consecințialiste pentru libertatea academică; argumentul adevărului / 23
- 1.2. Argumentul democratic / 29
- 1.3. Argumentul autonomiei / 32
- 1.4. Argumente non-consecințialiste / 33
- 1.5. Mai este libertatea academică actuală? / 38

Capitolul 2: Libertatea academică – datorii și drepturi / 43

- 2.1. Trei categorii de libertate academică / 50
- 2.2. Libertatea de cercetare / 52
- 2.3. Libertatea de predare / 56

Capitolul 3: Libertatea academică și libertatea de exprimare / 63

- 3.1. Argumente împotriva tezei derivației / 65
- 3.2. Libertatea academică – un „simplu” privilegiu profesional? / 74

Capitolul 4: Libertatea academică și actele profesionale / 79

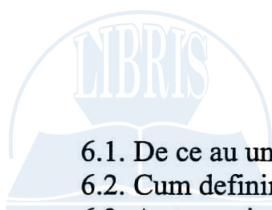
- 4.1. Patru argumente împotriva definiției extinse a libertății academice; argumentul simplității / 84
- 4.2. Argumentul toleranței generale / 86
- 4.3. Argumentul contribuției profesionale / 89
- 4.5. Argumentul standardelor înalte / 91

Capitolul 5: Libertatea academică: doar pentru profesori? / 95

- 5.1. Drepturile studenților / 100
- 5.2. Dreptul de a învăța / 105

PARTEA a II-a: Politici universitare / 113

Capitolul 6: Autonomia universitară și auto-administrarea academică / 115



6.1. De ce au universitățile nevoie de guvernare colegială? / 121

6.2. Cum definim autonomia universitară? / 140

6.3. Autonomie și responsabilitate / 143

6.4. Autonomie să ce? / 153

Capitolul 7: Libertatea academică și diversitatea instituțională / 161

7.1. Universitatea colegială / 161

7.2. Universitatea birocratică: birocrăția etatistă și corporația etatistă / 166

7.3. Birocrăția oligarhică / 169

7.4. Universitatea politică / 177

7.5. Universitatea antreprenorială / 186

7.6. Observații finale / 200

Capitolul 8: Reglementarea libertății academice / 205

8.1. Câteva cuvinte despre securitatea ocupațională / 211

Concluzii / 215

Bibliografie / 221

Abstract / 231



Capitolul 1

Justificări ale libertății academice

S-a scris despre libertatea academică că a reprezentat dintotdeauna un concept incomod: „Este în mod *inerent* problematică. Ca orice concept ideal, are nevoie de un act deliberat de suspendare a neîncrederii pentru a se achita în mod adecvat și eficient de sarcinile sale. În momente dificile, devine mai ușor să vezi modul în care conceptele ideale nu stau niciodată cu toate cele patru picioare pe pământ în același timp...”¹ Aceste cuvinte sunt valabile în privința oricăror principii, valori și drepturi onorate de societățile democratice. Ca și în cazul libertății de exprimare sau de asociere, în cazul libertății academice aproape oricine se pretinde de acord că ea trebuie să existe, contestând în același timp una sau alta dintre formele în care există sau se aplică de obicei.

Literatura de specialitate, chiar atunci când vine dintr-o tradiție academică analitică – de la filozofi, juriști, specialiști în educație, manageri universitari – se dovedește cel mai adesea encomiastică, cu pagini peste pagini de principii și definiții răsunătoare despre adevăr și cunoaștere, care înalță inimile cititorilor și cititoarelor. Dacă, filozofând despre stat sau despre drepturile fundamentale, pătrundem imediat în zona neîncrederii constitutive față de instituțiile publice, discursul despre universitate și libertățile sale ne vorbește în genere despre o instituție salvatoare, în care ne putem pune toate speranțele. Dă-le universitarilor libertate academică și recolta va fi înzecită, pare să se spună. Dar de ce au universitarii nevoie de libertate academică?

Libertatea academică are întemeieri multiple, ireductibile în totalitate unele la celelalte. Desigur, ca orice complex justificativ menit să dea seama de principii cu tradiție în societățile liberale moderne, diferitele argumente de legitimare a libertății academice au legături unele cu celelalte, fac apel la valori sau țeluri comune și se suprapun parțial. Ca atare, nu pretind că argumentele distincte oferite mai jos sunt complet independente unele de celelalte, ci doar că fiecare dintre ele pune în lumină o rațiune pentru care susținem principiul libertății academice în mod mai clar sau mai convingător decât s-ar întâmpla dacă am subsuma unele dintre argumente altora, ori dacă am reuni mai multe argumente sub umbrela unuia mai general. Avantajul constă în aceea că, în ciuda

¹ Louis Menand, „The Future of Academic Freedom”, în Louis Menand, *The Future of Academic Freedom*, The University of Chicago Press, Chicago și Londra, 1996, p. 6.

riscului de a ne repeta parțial, vom avea o imagine mai bună asupra motivelor pentru care principiul libertății academice pare așa de important.

Toate argumentele în favoarea libertății academice discutate mai jos se regăsesc în discursurile contemporane despre universitate. Cu toate acestea, unele argumente au o vechime considerabilă, în timp ce altele țin de un vocabular justificativ mai recent. Nu toți cei care discută tema libertății academice recunosc în același fel importanța fiecărui argument. Există autori care consideră un anumit tip de discurs justificativ învechit, conservator, sau naiv-idealist; alții, în schimb, condamnă tendințele contemporane, antreprenoriale sau corporatiste în instituțiile de învățământ superior. Cred că libertatea academică poate fi justificată în mod convingător și dintr-o perspectivă și din cealaltă – și cu atât mai mult în cazul în care acceptăm un punct de vedere mai nuanțat asupra rolului și statutului universității și universitarilor. Totuși, trebuie observat că, în mare, autorii care privesc lucrurile dintr-o perspectivă „de piață” tind să restrângă sfera libertății academice, sau – ceea ce constituie cam același lucru – să susțină că libertății academice i se acordă o importanță exagerată în detrimentul altor obiective importante ale educației superioare.

În cele ce urmează, voi distinge între două clase de argumente în favoarea principiului libertății academice: consecințialiste și non-consecințialiste. În virtutea acestei distincții,¹ comună în teoria deliberării morale, o practică sau un principiu au valoare din perspectivă consecințialistă dacă contribuie la o stare de fapt dezirabilă. Forța unui argument consecințialist depinde de legătura empirică dintre practica respectivă și presupusele sale rezultate. Când argumentăm non-consecințialist, spunem că o practică este bună sau rea independent de consecințele sale. În cazul din urmă, temeiul oferit depinde de alte argumente de ordin normativ.

Distincția dintre argumente consecințialiste și argumente non-consecințialiste reprezintă un veritabil măr al discordiei în filozofia morală și politică. Nu puțini au contestat valabilitatea sa de principiu, fie susținând că orice argument non-consecințialist este reductibil la unul consecințialist, fie afirmând că în fundalul argumentelor consecințialiste se găsește întotdeauna o valoare independentă de rezultate. Există, apoi, și poziții intermediare. Anumiți autori au pus sub semnul întrebării faptul că dihotomia ar fi pertinentă în mod special în cazul libertății academice. Amelie Rorty susține, de pildă, că o justificare deontologistă a libertății academice este astăzi posibilă numai fiindcă universitatea deține, din rațiuni istorice complexe, o capacitate impresionantă de negociere cu restul actorilor sociali. Statutul instituției nu face subiectul unor contestări vehemente și de mare răspândire, care să îl amenințe în mod dramatic, drept care universitățile pot pretinde că privilegiile sau drepturile pe care le dețin nu au fost obținute din pricina beneficiilor aduse societății, ci sunt de-a dreptul indis-

¹ Kent Greenawalt, „Free Speech Justifications”, *Columbia Law Review* 89, 1989, p. 128. În analiza care urmează voi urmări structura analizei propuse de acest autor.

pensabile profesiei. Fără libertate academică, se afirmă, activitatea profesorului ar deveni imposibilă sau ininteligibilă. Alte instituții, precum cele de presă, nu și-au câștigat un statut de independență asemănător, deși nimeni nu pune la îndoială importanța lor, sau nevoia lor de autonomie și protecție față de ingerințele din afară.

Cu alte cuvinte, ceea ce distinge o universitate de un post de televiziune nu ar consta într-o nevoie mai mare de libertate intelectuală pentru membrii primei organizații față de membrii celei de-a doua, ci s-ar rezuma la capacitatea reală a unei instituții, însă nu și a celeilalte, de a obține de la societate autonomia sau privilegiile de care se bucură la nivel concret. Desigur, pentru a reuși o asemenea performanță instituția în cauză are nevoie să se descrie pe sine într-un anumit mod. Când societatea acceptă descrierea de sine a instituției, justificările capătă o formă deontologistă (de tipul, „universitarul nu își poate îndeplini menirea în absența cutărui drept”). Cum scrie Rorty, „atunci când funcțiile unei profesii sunt considerate bine definite, există argumente non-consecințialiste și chiar deontologice pentru a justifica drepturi considerate esențiale exercițiului profesiei definite în maniera respectivă.”¹ În schimb, când statutul profesiei este contestat sau redefinit, greutatea legitimării se mută pe umerii justificărilor consecințialiste (de forma, „societatea are de profitat dacă acordă universitarului cutare drept”), în timp ce întemeierile deontologice intră în criză.

O asemenea perspectivă se dovedește plină de substanță. Totuși, voi folosi în cele de mai jos distincția consecințialist - non-consecințialist în scopuri euristice, pentru care rămâne încă utilă.

1.1. Trei argumente consecințialiste pentru libertatea academică; argumentul adevărului

Pesemne că libertatea academică este cel mai adesea justificată prin intermediul rolului social pe care universitarii îl joacă în descoperirea și impunerea adevărului. Acest argument reia una dintre doctrinele clasice ale libertății de exprimare, cea propusă de John Stuart Mill în *Despre libertate* prin metafora competiției pe piața ideilor. În celebrul său eseu, Mill insistă asupra gravității împiedicării exprimării libere a opiniilor, căci astfel:

[...] întreaga specie umană este prădată, atât posteritatea, cât și generația actuală, iar cei ce nu sunt de acord cu opinia în cauză sunt chiar mai mult prădați decât cei care o susțin. Dacă acea opinie este corectă, atunci lor li s-a răpit ocazia de a trece de la eroare la adevăr; dacă ea este greșită, ei pierd ceva la fel de profitabil, și anume imaginea mai clară și senzația mai vie a adevărului, produsă prin coliziunea acestuia cu eroarea.

¹ A.O. Rorty, „Dilemmas of Academic and Intellectual Freedom”, în Edmund Pincoffs, *The Concept of Academic Freedom*, University of Texas Press, Austin, 1972, p. 101.